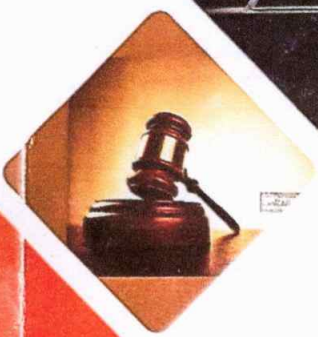
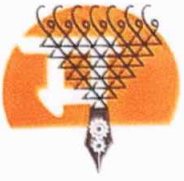

ISSN 2277- 8063 (Print)

Navjyot

नवज्योत

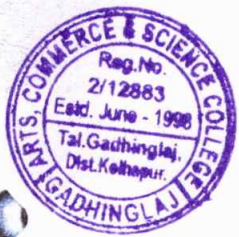
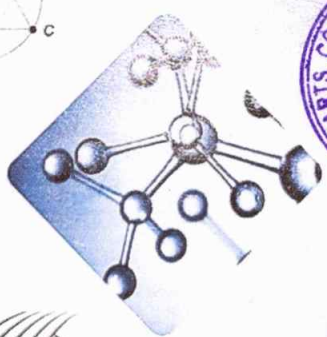
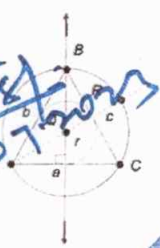
**INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL**

(Science, Humanities, Social Sciences, Languages,
Commerce & Management)

Quarterly, High Impact Factor, Peer Reviewed,
Referred & Indexed Journal

Library
Whinniet
18.07.2013

www.navjyot.net

E-mail : editornavjyot@gmail.com

65.	मराठी	महात्मा गांधीजींच्या आर्थिक तत्त्वज्ञानाची प्रसंगिकता	प्रा. भीमराव जोतिबा शिंदे	258-262
66.	English	Identity Crisis in the Era of Globalization: A Study of Kiran Desai's the 'Inheritance of Loss'	Snehal Vijaykumar Tade	263-266
67.	English	Effect of Globalization in Chetan Bhagat's Selected Novels	Ms. Swayamprabha S. Sarmagdum	267-270
68.	राज्यशास्त्र	मुक्त अर्थव्यवस्थेचे सामाजिक परिणाम आणि मराठा क्रांती मूक मोर्चा	ऋतुराज किशोर माने	271-273
69.	राज्यशास्त्र	यशवंतराव मोहिते यांच्या विचारांची मुक्त अर्थव्यवस्थेतील प्रस्तुतता	केतन दत्त लाटे	274-277
70.	राज्यशास्त्र	महात्मा गांधी यांचा विज्ञान तंत्रज्ञान आणि यंत्र विषयक दृष्टिकोन	प्रा ए बी मोहिते	278-281
71.	Political Science	The Liberation movement of Hyderabad Karnataka: with Special Reference to Koppal District.	Prof. Bharati H Mannur. Prof. Prakash Kattimani.	281-288
72.	राज्यशास्त्र	भारतीय संघराज्य समोरील आव्हाने	भारतभूषण विश्वास महाले	289-292
73.	राज्यशास्त्र	लोकप्रशासनातील नवे प्रवाह: तोडून एक लोकप्रशासन व विकास प्रशासन	प्रा. पांडुरंग विष्णू पाटील	293-296
74.	राज्यशास्त्र	सत्यशोधक : गुरुवर्य शामराव देसाई	डॉ. दीपक पाटील	297-299
75.	Political Science	Governor in Indian Federal System of India	Dr. Anil D. Patil	300-303
76.	राज्यशास्त्र	भारतीय लोकशाही आणि निवडणूक सुधारणा	डॉ अरुण दामोदर नलावडे	304-306
77.	Political Science	Challenges of Democracy in India in the Recent Decades	Dr. Prabhuraj K Nayaka	307-309
78.	हिंदी	वैश्विकरण के परिप्रेक्ष्य में बदलते सामाजिक संरकार	डॉ संजीवनी संदीप पाटील	310-312
79.	राज्यशास्त्र	लोकप्रशासनातील नवीन प्रवाह नवलोकप्रशासन	प्रा डॉ टी एम पाटील	313-315
80.	राज्यशास्त्र	पक्षांतर बंदी कायदा आणि पक्षीय राजकारण	कु. सुशांत चंद्रकांत पाटील डॉ दिनकर विष्णू पाटील	316-320
81.	अर्थशास्त्र	जागतिकीकरणाचे भारतीय शेतीवरील परिणाम	प्रा कविता विलास पोळ	321-324
82.	राज्यशास्त्र	महात्मा ज्योतिराव फुले सार्वजनिक सत्यधर्म व महिला सबलीकरण	प्रा सौ छाया भारत सकटे	325-327
83.	राज्यशास्त्र	समकालीन आंतरराष्ट्रीय राजकारणातील हिंद प्रशांत महासागरातील भू-राजकीय सत्ता संघर्ष आणि भारत	डॉ राजू कमलेश सावंत	328-330
84.	English	Relevance of thoughts of 'Satyashodhak Samaj' founded by Mahatma Phule	Sagar Ramu Sawant	331-333
85.	राज्यशास्त्र	भारत -आसियान आर्थिक संबंध	प्रा डॉ राक्षसे सिद्धार्थ गुणाजी	334-340
86.	मराठी	1991 च्या मुक्त अर्थव्यवस्थेचे मराठी कादंबरीवर झालेले आर्थिक परिणाम	डॉ प्रशांत बाबाराव सूर्यवंशी	341-342

‘महात्मा गांधीजींच्या आर्थिक तत्त्वज्ञानाची प्रासंगिकता’

सहा. प्रा. भीमराव जोतिबा शिंदे प्रमुख, मराठी विभाग, कला, वाणिज्य आणि विज्ञान
महाविद्यालय, गडहिंगलज. (०२३२७२२४४०५)

• प्रस्तावना :-

मानवी जीवन सुखी, आनंदी होण्यासाठी खूप गोष्टींची आवश्यकता असते. मानवाच्या अन्न, वस्त्र, निवारा, शिक्षण, आरोग्य, ज्ञान, विज्ञान, संस्कार, नीती, मूल्ये, उत्पादन क्षमता, आर्थिक सुबत्ता, भावजीवन, भौतिकजीवन, आध्यात्मिक जीवन इ. अनेक लहान मोठ्या गरजा आहेत. अशा गरजांसाठी अनेक थोर लोकांनी फार मोठा त्याग मानवी जीवनासाठी केलेला आहे. समर्पित वृत्तीने स्वीकारलेल्या कार्याला न्याय देण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. समाजशास्त्र, राज्यशास्त्र, अर्थशास्त्र, मानसशास्त्र, तत्त्वज्ञान, साहित्य, कला, इतिहास इ. अनेक शास्त्रे आपापल्या अभ्यास क्षेत्रातून योगदान देत असतात. त्याचा उपयोग मानवी जीवन सुखमय करण्यासाठी, प्रगत करण्यासाठी होत असतो. प्राचीनकाळापासून आजपर्यंत याची परंपरा अथवा अभ्यास मानव अनुभवत आला आहे. याचा आधार मानवी जीवनास मिळाला आहे. याप्रस्तुत शोधनिबंधात आपण महात्मा गांधी यांचे आर्थिक विचार समजून घेणार आहोत. त्यांचे विचार, कल्पना आणि तत्त्वज्ञान यातून पुढे येणारा त्यांचा आर्थिक विचार इथे महत्त्वाचा आहे.

• परिचय :-

महात्मा गांधी या थोर विचारवंतास, नेतृत्वास, समाजसुधारकास, देशास स्वातंत्र्य मिळवून देणाऱ्या थोर नेतृत्वास, आंदोलकास, महामानवास, भारताच्या या सुपुत्रास कोणी ओळखत नाही अथवा त्यांचा अल्पसा परिचयही नाही अशी व्यक्ती सापडणे कठिणच. हे सारे विश्व त्यांच्याकडे आदराने पाहते. मोहनदास करमचंद गांधी यांचा जन्म २ ऑक्टोबर १८६९ रोजी गुजरात राज्यातील पोरबंदर या गावी झाला. त्यांचे प्राथमिक शिक्षण राजकोट येथे झाले. पुढे त्यांनी इंग्लंडमध्ये जाऊन १८९१ मध्ये कायद्याची पदवी मिळवली. पण या क्षेत्रामध्ये ते फारसे रमले नाहीत. साधी राहणी— उच्च विचार — परोपकार — त्याग— अहिंसा — भगवद्गीताभ्यास, सामाजिक बांधिलकी, अन्याया विरोधात लढा, ज्ञानमय जीवन, विचार आणि कृतीचा समन्वय, इच्छाशक्ती — विचारशक्ती — आत्मिक शक्ती यांचा त्रिवेणी संगम, जबरदस्त आत्मविश्वास, निर्भयवृत्ती, सत्याग्रही, हीन — दीनांचा आधारवड, विश्वाला प्रेरणा देणारा महामानव, स्वधर्मप्रेमी, निश्चयी, मतिमान असं खूप — खूप वेगळं व्यक्तिमत्त्व, देशावर व विश्वावर आणि अखिल सृष्टिवर प्रेम करणारे थोर आस्तिक महात्मे म्हणजे महात्मा गांधी. देशासाठी आपले अखंड आयुष्य वेचणाऱ्या महात्मा यांच्या कार्याला प्रथम सुरुवात झाली ती दक्षिण आफ्रिकेतून. त्यांच्यातील सुप्त शक्तीची जाणीव त्यांना त्या काळी आफ्रिकेतच झाली. सत्याग्रहाचा प्रारंभ त्यांनी तिथेच केला. तेथील सामाजिक कार्यानिच ते प्रकाशझोतात आले. पुढे भारतात आल्यानंतर सन १९२० मध्ये ‘असहकार चळवळ’, सन १९३० मध्ये ‘मिठाचा सत्याग्रह’, सन १९४२ मध्ये ‘भारत छोडो आंदोलन’ म्हणजेच ‘चले जाव’ ची चळवळ यातून त्यांचे प्रचंड शक्तिशाली नेतृत्व सान्या विश्वाने पाहिले— अनुभवले. स्वातंत्र्यप्राप्तीसाठी त्यांनी जणू सिंहगर्जनाच केली होती.

महात्मा गांधी यांचे उपरोक्त स्वरूपाचे योगदान कमी — अधिक प्रमाणात सर्वश्रुत आहेच. आपणांस त्यांचे आर्थिक विचार अथवा त्यांचे आर्थिक तत्त्वज्ञान समजून घ्यायचे आहे. महात्मा गांधींनी अनेक नवनवीन तत्त्वे व कल्पना मांडल्या. त्यांच्या कल्पनांना केवळ राजकीय दृष्टीनेच नव्हे तर आर्थिक व सामाजिक दृष्टीने महत्त्व आहे. ‘सर्वजण समान आहेत’ हे गांधीजींचे तत्त्वज्ञान त्यांच्या आर्थिक विचारांचा पाया समजला जाते. विविधांगी विचारांनी शोभणारं, सुगंध देणारं व मानवी जीवनास प्रगतीकडे वाटचाल करायला लावणारं अद्भुत रसायन, सुपरमॅन अथवा स्थितप्रज्ञ अथवा ‘रंग माझा वेगळा’ असं अद्भुत आणि गुढ, पूर्णतः न उकललेलं व्यक्तिमत्त्व म्हणजे महात्मा गांधी.

सांस्कृतिक अशा चहु बाजूनी होणारा विकास गांधीजींना अभिप्रेत आहे. त्यांची विकासामाची कल्पना गांधीजींना ही खूप व्यापक आहे हे इथे स्पष्ट होताना दिसते. संपूर्ण मानवजातीच्या कल्याणाचा विचार त्यांनी आपल्या विचारांतून, तत्त्वज्ञानातून केलेला दिसतो. उपरोक्त मांडणीतून त्यांचे आर्थिक विचार, त्यांची विकासाची कल्पना, सर्वांगीण विकासावर भर, साधे राहणी, उच्च आचार - विचार, स्वातंत्र्यासाठीचे प्रयत्न, मानवाच्या अंतर्बाह्य घडणीच्या महत्त्व, भौतिकतेबरोबर नैतिकता, मानवतावाद, मानवी मूल्ये, अहिंसा, साधेपणा, 'खेड्याकडे चला' ग्रामस्वराज्य, ग्रामविकास, विकेंद्रीकरण इत्यादी गोष्टींकडे ते कसे पाहतात, मानवजातीच्या सर्वांगीण उन्नतीकडे कसे पाहतात याचा प्रत्यय येतो. त्यातूनच त्यांची कल्पना, तत्त्वे, तत्त्वज्ञान, आर्थिक विचार, त्यांची विचारसरणी इत्यादी गोष्टी समजावून घेता येतात.

निष्कर्ष :

संपूर्ण मानवजातीचा, सर्वांगीण कल्याणाचा, सहिष्णूवादी व सहृदयी, कारुण्ययुक्त विचार महात्मा गांधी यांनी मांडला आहे. याचा पिंडच मानवतावादाचा आहे. तरीपण महात्मा गांधीजींची संपूर्ण विचारसरणी ही आदर्शवादी विचारसरणी मानली जाते. सत्य, अहिंसा, साधेपणा, त्याग हा मूलमंत्र त्यांनी जगाला दिला. दारिद्र्य, बेकारी, विषमता, यासारख्या विश्वव्यापी समस्या दूर करून, सर्वांचे कल्याण साध्य करण्याचा मार्ग त्यांनी शोधला होता. गांधीजींनी केवळ भारतातीलच नव्हे तर संपूर्ण विश्वातील आर्थिक, सामाजिक आणि राजकीय कार्यांना एक नवी दिशा दिली. मानवी स्वभावात आमूलाग्र बदल घडवून आणण्यावर गांधीजींनी आपल्या विचारसरणीत भर दिलेला दिसतो. गांधीजींनी मांडलेल्या अनेक कल्पनांमधील ग्रामस्वराज्य, ग्रामविकास, विश्वस्त तसेच सर्वोदय यांसारख्या कल्पना मानवी कल्याणात भर टाकणाऱ्या आहेत. तसेच आर्थिक, सामाजिक समता निर्माण करणाऱ्या आहेत. एकूणच महात्मा गांधीजींच्या विचारात समग्र मानवजातीचे कल्याण आणि मानवाचा सर्वांगीण विकास या बाबी सामावलेल्या आहेत. व्यावहारिक, भौतिक, नैतिक, पारंपरिक, सांस्कृतिक, राजकीय, तात्विक, मानसशास्त्रीय, आध्यात्मिक, आर्थिक, समाजशास्त्रीय इत्यादी अनेक विचारधारांच्या समन्वयातून उदयाला आलेले व्यक्तिमत्व, उदयाला आलेल्या गांधीवादात अजूनही, पुढेही अनेक वैचारीक दृष्टिकोन लाभतील असे वाटते. प्रत्येक क्षेत्रात कमी अधिक प्रमाणात गांधीवाद यापुढील काळातही आपले योगदान देताना दिसेल असे म्हणता येईल.

संदर्भ ग्रंथ :

- 1) मो. क. गांधी, 'सत्याचे प्रयोग' मराठी अनुवाद - सी . पु . पटवर्धन ,
- 2) कांटे के. वी., ' अर्थशास्त्रीय विचारांचा इतिहास '
- 3) ठक्कर के. एच. 'आर्थिक कल्पनांचा विकास'
- 4) कुलकर्णी श्री. प्र. 'आर्थिक विचारगाथा '
- 5) गोखले आर. एम, 'अर्थशास्त्रीय विचारांचा इतिहास'
- 6) डॉ. अनिलकुमार वावरे, प्रा. संजय धोडे, डॉ. अनिल सत्रे, 'आर्थिक विचारांचा इतिहास'
- 7) अंबरीश मिश्र, 'गंगेमध्ये गगन वितळले'
- 8) संपा. प्रा. जे.एफ. पाटील, 'आर्थिक विचारांचा इतिहास'
- 9) अरुण मारथी, 'शोध महात्मा गांधींचा'
- 10) संपा. वि.ग. कानिटकर, 'धर्म : महात्मा गांधींचा आणि स्वातंत्र्यवीर सावरकरांचा'

